

Llengua, poder i justícia: una aproximació als debats actuals sobre els principis de territorialitat i personalitat

Language, power and justice: an approach to the current debates on the territoriality and personality principles

Elvira RIERA GIL
Universitat Pompeu Fabra

Data de recepció: 13 de març de 2017

Data d'acceptació: 29 de març de 2017

RESUM

Els principis de territorialitat i personalitat han estat utilitzats reiteradament per a l'anàlisi de les polítiques lingüístiques en els camps de la sociolingüística i de la teoria política, bé per descriure'n diferents models organitzatius en estats plurilingües, bé per jutjar-ne la justícia envers els grups lingüístics que hi conviuen. Malgrat que alguns autors n'han posat en qüestió la utilitat, en la darrera dècada els principals filòsofs polítics que han abordat els drets de les minories lingüístiques han continuat referint-se a aquesta dicotomia. Aquest article es proposa, d'una banda, oferir una anàlisi conceptual dels dos principis actualitzada amb les darreres contribucions en el camp de la teoria política i, de l'altra, posar en relleu que un examen aprofundit de les teories més recents de la justícia lingüística du a concloure que una aplicació contextualitzada d'aquests principis, d'entrada oposats, comporta solucions polítiques similars.

PARAULES CLAU: principi de territorialitat lingüística, principi de personalitat lingüística, justícia lingüística, pluralisme lingüístic, política lingüística, teoria política.

ABSTRACT

The territoriality and personality principles have been profusely used for the analysis of language policies, both in sociolinguistics and political theory, in order to describe different organisational models in plurilingual states and to judge their degree of justice for the language groups coexisting in those states. Despite the fact that some authors have questioned their utility, over the last decade the main political philosophers who have addressed minority language rights have continued to use that dichotomy. This article has two main aims: on the one hand, to provide an updated conceptual analysis of these principles, according to the most recent contributions in the field of political theory; and on the other hand, to point out that a thorough examination of contemporary theories of linguistic justice lead to conclude that a contextualized application of such theoretically opposed principles entails similar political solutions.

CORRESPONDÈNCIA: Elvira Riera Gil. Universitat Pompeu Fabra. Departament de Ciències Polítiques i Socials. Grup de Recerca en Teoria Política. Edifici Jaume I. Campus de la Ciutadella. Carrer de Ramon Trias Fargas, 25-27. 08005 Barcelona. A/e: elvira.riera@upf.edu.

KEYWORDS: linguistic territoriality principle, linguistic personality principle, linguistic justice, linguistic pluralism, language policy, political theory.

1. INTRODUCCIÓ

Una de les manifestacions de les relacions entre llengua i poder és la política lingüística, explícita o implícita, que les institucions o *poders* públics dissenyen i implementen (o intenten implementar) en els territoris on tenen competència. L'anàlisi de les polítiques lingüístiques ofereix una perspectiva *macro* de les relacions de poder, que es pot interpretar alhora com a causa i conseqüència del conjunt de relacions *micro* en els àmbits social, econòmic i polític, entre individus i grups d'individus d'una determinada societat o unitat política.

La sociolingüística ha proporcionat valuoses descripcions i interpretacions d'aquestes relacions de poder, tant en els nivells macro (cf. Bastardas, 2007) com micro (cf. Woolard, 1998 i 2008), imprescindibles per a la comprensió dels mecanismes i condicionants de les tries lingüístiques dels individus. Alhora, la teoria política ha abordat també aquestes relacions, i ho ha fet especialment des d'un punt de vista *normatiu*: és a dir, ha analitzat els aspectes de *justícia* que comporten les relacions entre els individus o grups més poderosos i els més febles, habitualment a partir de la distinció entre majories i minories, amb l'objectiu d'identificar quines polítiques són justes o correctes.¹ En el marc de les democràcies liberals (el sistema polític predominant en el món occidental) i sobre la base filosòfica del liberalisme igualitari (el corrent més influent en els darrers quaranta anys), que persegueix l'ideal d'una societat composta per persones *lliures* i *iguals*, també el concepte de tria lingüística ha estat central per als desenvolupaments teòrics del que s'ha anomenat *justícia lingüística*.

D'altra banda, en totes dues disciplines, la sociolingüística i la teoria política, s'ha utilitzat recurrentment la distinció analítica entre els principis de territorialitat i de personalitat, bé per descriure diferents models organitzatius de polítiques lingüístiques en estats plurilingües, bé per jutjar-ne la justícia envers els grups lingüístics que hi conviuen.

Aquest article adopta la perspectiva de la teoria política normativa, i específicament la del liberalisme igualitari contemporani, per analitzar els principis de territorialitat i personalitat, amb dos objectius fonamentals: *a)* oferir-ne una anàlisi conceptual actualitzada, d'acord amb les darreres aportacions dels filòsofs polítics, i *b)* posar en relleu que un examen aprofundit de les teories actuals de la justícia lingüística du a concloure que, encara que territorialitat i personalitat es presentin com una dicotomia, l'aplicació *justa* d'aquests dos principis en contextos concrets comporta solucions polítiques similars.

1. En aquest treball, l'ús que faig del terme *teoria política* també inclou la filosofia política, atès que es tracta de dues disciplines properes i interrelacionades (la primera posa més èmfasi en l'anàlisi de casos empírics, mentre que la segona ho fa en les reflexions normatives).

El text segueix l'esquema següent. En primer lloc, analitza els conceptes de territorialitat i personalitat. En segon lloc, descriu els debats i les propostes relacionats amb aquests conceptes, amb atenció especial a la defensa que fa Philippe van Parijs del principi de territorialitat. En tercer lloc, aprofundeix en el model de Van Parijs i n'examina els matisos i les possibilitats d'aplicació. En quart lloc, aborda breument el cas de Catalunya. I, finalment, presenta unes conclusions.

2. TERRITORIALITAT I PERSONALITAT: ELS CONCEPTES

Probablement, la distinció entre els principis de territorialitat i de personalitat és la classificació analítica de les polítiques lingüístiques (i específicament dels règims d'oficialitat lingüística dels estats) més usada pels científics socials des dels anys seixanta del segle xx. Ara bé, en el seu llarg recorregut aquesta parella de conceptes s'ha utilitzat amb diferents sentits i propòsits, com ja destaca i analitza detalladament Branchadell (2005: 88-94). A grans trets, hi podem distingir dues perspectives que sovint s'entrellacen i duen a diferents interpretacions dels termes: d'una banda, la del grau de tria lingüística que un determinat règim permet als individus; de l'altra, la dels models d'organització lingüística en estats descentralitzats.

D'acord amb l'anàlisi de Branchadell, els primers usos dels termes (Kloss, 1965, i especialment McRae, 1975) fan referència als criteris pels quals s'estableixen els drets lingüístics dels individus en un estat plurilingüe. Segons el criteri de territorialitat, aquests drets estan determinats pel territori on viuen i, per tant, tots els habitants d'aquest territori reben el mateix tractament (que es pot materialitzar en un règim monolingüe o plurilingüe). Segons el criteri de personalitat, els drets lingüístics s'estableixen en funció d'una característica personal dels individus (normalment, la seva llengua inicial o la dels seus pares): així, en un mateix territori diferents individus reben tractaments diferents. Des d'aquesta perspectiva, un règim de territorialitat pot permetre la tria individual (en el cas que estableixi diverses llengües oficials) i un règim de personalitat pot ser que no la permeti (si un individu està obligat a relacionar-se amb les institucions en la seva llengua inicial). Per exemple, aquests criteris porten a considerar el cas de Catalunya com un règim de territorialitat (tothom rep el mateix tractament amb independència de les seves característiques personals) i el cas del Quebec com un règim de personalitat (els infants de família francòfona i els de família anglòfona tenen diferents drets perquè els primers estan obligats a ser educats en escoles francòfones). També el cas d'Espanya respondria al criteri de territorialitat, atès que tothom rep el mateix tractament, tot i que amb variacions determinades pel *territori* subestatal de residència.

Precisament la necessitat de categoritzar aquestes variacions en l'organització lingüística d'estats plurilingües descentralitzats, és a dir, d'estats compostos per diferents unitats subestamentals (regions, províncies, comunitats autònomes...) amb un cert grau d'autogovern, du a *reutilitzar* la dicotomia entre els principis de territorialitat i personalitat. Però ara l'ús és diferent de l'anterior, perquè no descriu el tipus de cri-

teri que determina els drets lingüístics, sinó la manera com canvien aquests drets quan els individus es mouen entre subestats. A partir de l'observació de casos paradigmàtics com Bèlgica i Suïssa, d'una banda, i el Canadà i Finlàndia, d'una altra, es considera que els primers apliquen un règim de territorialitat perquè els drets lingüístics individuals varien entre subestats, mentre que els segons apliquen un règim de personalitat perquè, almenys *de iure*, un individu manté *grosso modo* els drets lingüístics en qualsevol part de l'estat. En aquesta categorització es pressuposa, a més, que les institucions estatals són plurilingües (permeten l'ús de totes o moltes de les llengües que són oficials als subestats).

No em centraré ara en la utilitat d'aquests principis per a la classificació dels règims lingüístics dels estats plurilingües descentralitzats, que presenten una complexitat considerable i un ampli ventall de variacions en l'organització dels drets lingüístics tant segons el territori o jurisdicció (p. ex., estatal o subestatal) on s'esdevé una interacció, com segons l'àmbit d'ús (p. ex., llengües de la comunicació institucional o de l'educació).²

Per als objectius d'aquest treball, el que resulta rellevant és observar com l'ús dels termes se simplifica, de manera que el principi de territorialitat s'acaba associant amb el monolingüisme oficial (que no permet la tria individual) i el principi de personalitat, amb el plurilingüisme oficial (que es pressuposa que permet la tria). La simplificació es produeix a partir de dues assumpcions: *a*) en els règims territorials és l'individu qui s'adapta (al territori o a l'estat), mentre que en els de personalitat és l'estat qui s'adapta a les preferències dels individus; i *b*) els models diferenciats territorialment solen ser una suma de règims monolingües contigus, que encaixen amb una distribució separada i nítida dels grups lingüístics sobre el territori. En són exemples les interpretacions de teòrics polítics com Réaume (2003: 271-272), De Schutter (2008, 2011 i 2014) i Patten (2014: 227-231), entre altres.

És per això que Branchadell (2005: 92) opina que es pot prescindir de la distinció entre els principis de territorialitat i de personalitat en la descripció del règim lingüístic dels estats, atès que n'hi ha prou amb la distinció entre règim monolingüe i plurilingüe.

Ara bé, la realitat és que la dicotomia entre territorialitat i personalitat no s'ha deixat d'utilitzar, ans al contrari. Durant la darrera dècada ha suscitat un debat ben viu en el camp de la filosofia política, que s'intensifica a partir de la publicació de l'obra

2. Així, la dicotomia territorialitat/personalitat no permet classificar fàcilment els estats descentralitzats amb una única llengua oficial estatal però possibles llengües oficials addicionals en els subestats (Espanya, Itàlia, Rússia...). Es tracta d'exemples de règims territorials (els drets lingüístics varien territorialment), en què alhora una part significativa d'individus (sovint monolingües en la llengua estatal) gaudeixen dels mateixos drets en qualsevol part del territori. L'establiment d'una categorització dels règims lingüístics en estats compostos requereix tenir en compte altres elements, com suggereixen Laitin (2000), Kraus (2008) i Branchadell (2005). Branchadell s'hi refereix com a *arranjaments institucionals* i els descriu amb la combinació de dues variables, la separació o no per territori i la llibertat o no de tria, remarcant així que no sempre un règim plurilingüe implica llibertat de tria (p. ex., en el cas del sistema educatiu català).

Linguistic justice for Europe and for the world (2011), de Philippe van Parijs. En aquest llibre, Van Parijs desenvolupa una concepció pròpia del principi de territorialitat lingüística i hi construeix la seva teoria. Atesa la dimensió que adquireix el principi i la seva rellevància per a discussions posteriors, val la pena analitzar com l'entén aquest autor.

En primer lloc, Van Parijs (2011: 134-135) considera que el principi de territorialitat lingüística defineix un tipus de règim lingüístic *coercitiu*, per oposició a un règim *d'acomodació*. Per a Van Parijs, un règim d'acomodació és el que s'ajusta a la demanda en termes de mercat i no té per objectiu prioritzar l'ús de cap llengua: pot tenir en compte les condicions de tria dels individus, però no el resultat final de les polítiques aplicades en termes de supervivència de les llengües. En canvi, un règim coercitiu sí que té l'objectiu de promoure una llengua o unes llengües concretes, per la qual cosa *imposa*, en paraules de Van Parijs, «an (or a pair o small set of) official language(s) as a medium in public education, public communication and sometimes commercial messages or formal business». La coerció pot tenir diversos graus, i no exclou d'entrada, com expressa la citació anterior, el plurilingüisme oficial.

Per a Van Parijs, hi ha dos tipus de règims coercitius: el que es diferencia per territoris (segons la localització de la interacció comunicativa) i el que es diferencia per categories d'individus (per exemple, segons la llengua inicial o la religió). Per tots dos motius es pot obligar els individus a usar una llengua determinada en l'esfera pública. Van Parijs, doncs, parteix d'un concepte similar a l'original de Kloss i McRae.

D'entre aquests dos criteris de coerció lingüística, Van Parijs defensa el de la diferenciació territorial, i defineix el règim de territorialitat de la manera següent (2004: 387): «a set of legal constraints that increase, sometimes dramatically, the incentive/opportunity to learn the local language and/or impose the use of the local language even in interaction contexts in which it is not the maximin language, and hence not the language that would make the communication easiest».³

Val la pena notar algunes característiques de l'enfocament de Van Parijs:

a) Té un objectiu clar, la priorització de l'ús de la llengua del territori (o excepcionalment de les llengües del territori, com veurem en l'apartat 4).

b) El seu règim de territorialitat no s'oposa al de personalitat, sinó que es planteja com una protecció davant de l'expansió de l'anglès com a llengua franca —que d'altra banda Van Parijs considera positiva per a la justícia socioeconòmica. Per tant, l'escala bàsica en la qual treballa és la global/local, i no la tradicional estat/subestat.

c) Tot i que no exclou el plurilingüisme oficial sobre el paper, és profundament monolingüista en la concepció. Al llarg de la seva obra es detecta una tendència reiterada a parlar de *la llengua local* en singular, tot i que, com veurem després, també intenta descriure solucions per a casos, plantejats com a excepcionals, en què hi pot haver més d'una llengua local.

3. Per a Van Parijs, la llengua *maximin* és la que s'adopta en converses entre individus plurilingües, i respon a un principi de mínima exclusió, pel qual es tendeix a triar la llengua que domina millor el participant que la domina menys (Parijs, 2008: 18).

És per això que les nombroses respostes suscitées per la proposta de Van Parijs solen assumir que el seu principi de territorialitat lingüística afavoreix règims monolingües per a la protecció d'una única llengua local. Per exemple, De Schutter, un dels seus principals crítics, interpreta que un règim de territorialitat lingüística és un règim monolingüe que prioritza la justícia per a un grup nacional establert (2008: 106; 2014: 1034). Per a De Schutter, que sí que es mou en la dicotomia clàssica territorialitat/personalitat, el principi de personalitat —que ell reformula com a principi de pluralisme— implicaria el reconeixement (per exemple, l'oficialitat) de les diverses llengües dels grups nacionals. I precisa: «On the linguistic pluralism view, linguistic justice demands language recognition in the form of language rights for groups on the same territory, not in the form of monolingual territories for each of the groups» (2014: 1035).

Aquesta afirmació és un bon punt de partida per a l'anàlisi dels debats contemporanis sobre justícia lingüística, que sovint utilitzen la dualitat entre territorialitat i personalitat. La frase de De Schutter suggereix dues remarques: *a*) com ja advertia Branchadell el 2005, en essència és l'oposició entre monolingüisme i plurilingüisme oficial, i específicament entre els règims que permeten o no la tria lingüística en una determinada unitat política (estat o subestat), l'eix dels debats actuals sobre la justícia de les polítiques lingüístiques; i *b*) la defensa de posicions diferents en aquest eix monolingüisme/plurilingüisme connecta directament amb distintes concepcions ontològiques sobre la distribució estàndard (més o menys territorialitzada) dels grups lingüístics en un estat o subestat. Per tant, analitzar la realitat empírica de cada cas concret serà clau per determinar quines polítiques lingüístiques poden resultar més adequades en termes de justícia.

3. TERRITORIALITAT I PERSONALITAT: ELS DEBATS ACTUALS

Vegem ara quines són a grans trets les preocupacions dels filòsofs polítics que debaten avui sobre la justícia lingüística en el marc del liberalisme igualitari, que persegueix un ideal de societat composta per individus lliures i iguals.

Aquest corrent filosòfic entén la llibertat com l'*autonomia* o *autodeterminació* que els individus han de tenir davant de possibles interferències de l'estat (o del grup): és a dir, un individu ha de poder *triar* el tipus de vida que vol dur, per a la qual cosa l'estat s'ha de mantenir neutre sobre les diverses concepcions possibles de la *vida bona* i evitar el paternalisme; de la mateixa manera, el grup no ha de restringir les opcions de tria dels seus membres, ni tampoc un grup ha de limitar la tria dels membres d'altres grups (cf. Kymlicka, 1995 i 2001). Pel que fa a la igualtat, comença sent un valor vinculat bàsicament a l'àmbit socioeconòmic (en l'eix igualtat-desigualtat); l'entenen en aquest sentit teòrics fonamentals com Ronald Dworkin i amb certs matisos John Rawls, i en referència a les llengües, autors com Barry (2001) o Pogge (2003). Però a partir dels anys noranta del segle xx, en el marc dels debats sobre comunitarisme i multiculturalisme que sacsegen el pensament liberal i seran crucials per a la interpretació dels drets de les minories culturals i lingüístiques, diversos autors hi incorporen

la idea d'igualtat nacional i cultural (en l'eix igualtat-diferència). En són exemples Taylor (1992), Kymlicka (1995) o Carens (1997), i especialment Van Parijs, que és alhora un dels principals teoritzadors de la justícia socioeconòmica global (1995) i de la justícia nacional i cultural (2004, 2008 i 2011).

Sobre aquesta base, primer la discussió sobre els drets de les minories lingüístiques dins els estats i després els debats més amplis sobre la justícia lingüística (que incorporen la dimensió global-local) comparteixen diverses assumpcions:

a) En matèria de llengües, la neutralitat de l'estat no es tradueix en una política de deixar fer (*laissez faire, hands-off*) com podria ser en el cas de la religió. Atès que l'estat per força ha d'utilitzar alguna llengua per funcionar, la neutralitat exigeix polítiques d'equilibri o equitat en l'ús de les llengües, un concepte que Carens (2000) denomina *evenhandedness*.

b) La igualtat entre els individus com a membres de diferents grups lingüístics s'ha de considerar tant en termes socioeconòmics com nacionals i culturals. I l'element més rellevant per a la defensa de la promoció de l'ús públic de les llengües minoritàries és el seu caràcter de vehicles d'identitat. Els grups lingüístics s'entenen determinats per la llengua inicial dels seus membres (sovint suposats monolingües), que és rellevant com a element d'identificació: per exemple, aquesta llengua pot facilitar un context cultural de tria (Kymlicka, 1995 i 2001) i pot ser un factor per a la igualtat de dignitat o d'autoestima entre individus (Parijs, 2011).

c) Els drets dels grups nacionals, o grups de població establerta des de fa temps en un territori, prevalen sobre els dels grups d'immigrants. Aquesta prioritització es justifica amb l'argument que el fet de migrar ha estat voluntari o consentit, desenvolupat primer per Kymlicka (1995: 96-99) i considerat també per altres autors (Parijs, 2011: 138; Patten, 2014: 294-297; Schutter, 2006: 245-251).⁴

Com ja he apuntat abans, l'element principal que diferencia les propostes dels teòrics és la seva concepció sobre la territorialització dels grups lingüístics, que és a l'origen dels posicionaments a favor o en contra dels principis de territorialitat i personalitat. És a dir, mentre que uns autors parteixen de la idea que els grups lingüístics solen estar territorialitzats, de manera que un grup tendeix a constituir una majoria àmplia en un territori determinat (com seria el cas de molts estats occidentals i de subestats com el Quebec, Flandes o la majoria de cantons suïssos), d'altres parteixen, com a cas estàndard, de la convivència no territorialitzada entre dos o més grups (com seria el cas de les comunitats autònomes espanyoles amb llengua pròpia, diverses regions italianes, o la majoria de repúbliques russes i de ciutats com Brusselles). La primera perspectiva, inspirada en el model empíric de l'estat nació, ha estat la tradicional, mentre que la segona s'ha desenvolupat més recentment.

Autors rellevants que parteixen de la primera concepció són Will Kymlicka i Philippe van Parijs. Kymlicka vincula el seu influent concepte de cultura societària

4. Tot i això, es tracta d'un argument debatut. A més a més, la prioritització dels grups nacionals sobre els immigrants és també discutida per la dificultat creixent de delimitar-los en les societats actuals (en què no es reproduceix el patró assimilatori generacional d'anys enrere).

a l'existència d'*una* llengua nacional i comuna (2001: 25). És aquesta llengua la que proporciona a l'individu un context cultural que li permet fer tries amb sentit. I aquest fet justifica, com a principi moral, que en determinats territoris (nacions minoritàries) d'un estat es promoguin les llengües societàries i no la de la majoria estatal.

Van Parijs, en canvi, sosté la defensa del seu concepte de territorialitat lingüística en un altre principi moral, el d'igualtat de dignitat o paritat d'estima (*equal dignity, parity of esteem*) per *al* grup que s'identifica amb *la* llengua territorial. I diu: «The most effective way of pursuing linguistic justice thus understood as parity of esteem consists in granting each linguistic community the right to impose its language as the medium of instruction and public communication in some territory, providing it is willing to bear the fair cost of doing so» (2011: 208).⁵

És doncs el dret a la dignitat igual dels individus que tenen una llengua determinada com a component important de la seva identitat allò que justifica la defensa de Van Parijs del seu model de territorialitat.

Ara bé, com s'aplica aquest dret quan en un mateix territori hi ha dues o més llengües locals amb què s'identifiquen grups significatius d'individus? D'entrada, Van Parijs considera problemàtica aquesta *diversitat lingüística local* perquè pot dificultar el sentiment de grup, l'acord sobre el que és la justícia i la solidaritat entre els ciutadans (2004: 374-378). Però, encara que aquestes dificultats fossin certes, què cal fer quan la diversitat local ja existeix? Helder de Schutter (2011: 23-24) es planteja aquesta pregunta i arriba a la conclusió que, en nom del mateix principi de dignitat igual que defensa Van Parijs, una diversitat lingüística preexistent no es pot combatre sense injustícia.

De Schutter, igual com Alan Patten, parteix del principi de reconeixement igual (*equal recognition*), segons el qual cal tractar en termes d'igualtat els diferents grups lingüístics nacionals (no immigrants) d'una determinada unitat política. Davant de la dicotomia entre territorialitat i personalitat, tots dos autors es decanten pel criteri de personalitat (Patten, 2014: 227-231; Schutter, 2008, 2011 i 2014). Assumeixen que sovint diferents grups lingüístics comparteixen un territori, de manera que per defecte un règim lingüístic *just* hauria de ser plurilingüe, i que un règim monolingüe (o un règim de territorialitat com l'entén Van Parijs) només seria just en els casos en què un sol grup lingüístic representa l'àmplia majoria de la població.

Patten i De Schutter es distingeixen de Van Parijs, entre altres coses, perquè entenen la justícia en un sentit procedimental, de manera que un sistema, per ser just, ha d'oferir un context de tria equitatiu (*fair background conditions of choice*) als individus com a membres de diferents grups lingüístics, sense que la persecució d'un objectiu concret (per exemple, la supervivència d'una llengua determinada o, per contra, l'assimilació d'un grup lingüístic) afecti l'existència d'aquestes condicions equitatives de tria.

5. Els costos de les polítiques, tant en termes d'inversió de recursos públics com en termes de limitació de drets dels ciutadans, són rellevants per a l'avaluació del seu grau de justícia.

A partir d'aquí, les seves propostes difereixen. Mentre que Patten (2014) suggereix que el millor model lingüístic és el d'un multilingüisme institucional directament proporcional a la mida del grup (a partir d'una lògica cost/benefici en la inversió de recursos), De Schutter (2006: 241-242) proposa un model indirectament proporcional a la mida del grup, que prioritza els recursos per als grups més vulnerables per donar-los la mateixa capacitat de tria (*equal enabling*) que tenen els grups dominants.

En resum, quan contrastem les propostes de Kymlicka i Van Parijs amb les de Patten i De Schutter ens trobem davant dos models alternatius de justícia que invoquen diferents principis però que, alhora, parteixen de diferents concepcions de la realitat. I, òbviament, aquest fet resulta rellevant per determinar quines polítiques lingüístiques són adequades, en termes de justícia, en un context concret.

La qüestió és: què diu Van Parijs sobre la manera com s'han de gestionar les societats en què els grups lingüístics no estan clarament territorialitzats? La pregunta és especialment pertinent quan es pensa en l'àrea lingüística catalana on, a causa dels models polítics aplicats en el passat recent, dos grans grups lingüístics en termes de llengua inicial (i d'acord amb les estadístiques també en termes de llengua d'identificació) conviuen en el mateix territori.⁶ En casos així, quines modulacions faria Van Parijs de la seva proposta de règim de territorialitat que, no ho oblidem, respon a un principi de dignitat igual dels individus relacionat amb el reconeixement públic que rep *la seva* llengua? L'apartat següent les examina.

4. UN EXAMEN APROFUNDIT DEL MODEL DE TERRITORIALITAT DE VAN PARIJS

Efectivament, Van Parijs, a *Linguistic justice for Europe and for the world*, dedica alguns (escassos) fragments a modular el seu model per donar cabuda a aquests casos. En primer lloc, remarca que un règim territorial és compatible amb el poliglòtisme individual: «What a territorial regime is meant to achieve is not that *the official language* should be *the only language* known and spoken by most or all of the permanent inhabitants of a territory, but that it should be sustainably shared by them» (2011: 155). I, en segon lloc, assegura que és compatible amb la protecció de diverses llengües: aquesta protecció és adequada en territoris amb una *heterogeneïtat lingüística profunda*, que defineix com «the presence in the territory of substantial communities of permanent residents that not only speak a distinct language, but perceive it as distinct and identify sufficiently with this distinctiveness for them to wish it to enjoy the parity of esteem territorial regimes are meant to pursue» (2011: 165).

Van Parijs descriu dues fórmules per a la protecció de diverses llengües locals: una fórmula disjuntiva, que permet triar entre dues o més llengües en la comunicació

6. Per exemple, a Catalunya, d'acord amb l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2013 (EULP 2013), un 55 % de la població té el castellà com a llengua inicial, un 31,6 % el català i un 3,8 % totes dues llengües. La llengua d'identificació és el castellà per al 46,5 % de la població, el català per al 37,2 % i totes dues per al 5,5 %.

pública i l'educació, però que no assegura la protecció de la llengua més feble; i una fórmula conjuntiva, que requereix que el conjunt de la població sigui competent en les dues (o més) llengües. Per a Van Parijs, la fórmula conjuntiva és la més prometedora, però resulta molt exigent. Hi afegeix que només és una opció real en territoris amb una llengua local molt estesa on alhora tothom aprèn la mateixa llengua franca, i dona com a exemples Catalunya i Luxemburg. A més, puntualitza el següent: «Compulsory schooling in the weaker local language as the exclusive medium at the early stage is a necessary condition for this to work [...] with the stronger language being learned both in immersion mode at later stages of schooling and above all outside school» (2011: 166).

Aquestes modulacions contenen com a mínim dos elements sorprenents:

a) D'una banda, les fórmules que descriu Van Parijs per a aquests casos excepcionals d'heterogeneïtat profunda coincideixen amb les que podria aplicar un règim de personalitat (o pluralista). I encaixen amb el principi de *reconeixement igual* defensat per Patten i De Schutter. Per tant, aquesta contextualització fa que dos plantejaments d'entrada oposats conflueixin en una mateixa solució política: la implementació d'un règim plurilingüe que dona (un cert) marge de tria als individus. De fet, igual com Patten i De Schutter conclouen que els règims monolingües només són justos en territoris homogenis lingüísticament, Van Parijs ve a dir —d'una manera tangencial i poc explícita— que quan la diversitat lingüística local és significativa el principi de dignitat igual porta a implementar règims plurilingües. Això sí, Van Parijs, que no es preocupa només perquè el procediment sigui just amb les persones, sinó també perquè la protecció de la llengua més feble sigui efectiva, desconfia d'aquest model. Es fa aparent una tensió o contradicció, sembla que no resolta en el seu model teòric, entre el principi moral de la dignitat igual dels individus i l'objectiu de la preservació de les llengües locals.

b) D'altra banda, la descripció particularitzada que fa Van Parijs de la fórmula conjuntiva sembla un *vestit a mida* inspirat en el cas de Catalunya. Un cas que, probablement, resulta paradigmàtic per exemplificar la tensió que revela el model teòric vanparijsià.

Sembla obligat, doncs, acabar amb un petit apunt sobre què es podrien considerar polítiques lingüístiques justes, d'acord amb els debats actuals dels filòsofs polítics, a Catalunya.

5. EL CAS DE CATALUNYA

Primer de tot, convé remarcar l'excepcionalitat sociolingüística i política del cas català en el marc de les democràcies occidentals, que solen presentar una territorialització més clara dels grups lingüístics i una relació més evident entre majories i minories (Riera Gil, 2016).

Catalunya té una societat no polaritzada lingüísticament (McAndrew, 2013: 8-9; Boix-Fuster i Paradís, 2015: 167; Rocher i Riera Gil, 2015: 47-49), on les majories

són fràgils perquè els grups presenten diferents relacions de poder en el pla polític, econòmic i social, i on els mateixos grups lingüístics són difícils de delimitar. Així, si considerem la configuració dels grups lingüístics en termes de llengua inicial o de llengua d'identificació, les darreres dades de l'EULP indiquen que hi ha una majoria demogràfica que s'identifica amb el castellà (46,5 %) i una part menor però molt significativa de la població que s'identifica amb el català (37,2 %).⁷ Ara bé, aquestes dades s'han d'interpretar amb cautela, d'una banda perquè podrien amagar l'existència de dobles identificacions, i de l'altra perquè caldria considerar-les conjuntament amb el grau de poder econòmic, polític i social que tenen aquests dos grups demogràfics. Per tant, una primera constatació a fer és la complexitat de delimitar grups lingüístics a Catalunya i, més encara, d'identificar aquells individus que compleixen el requisit expressat per Van Parijs que (reprodueixo una citació anterior) «not only speak a distinct language, but perceive it as distinct and identify sufficiently with this distinctiveness for them to wish it to enjoy the parity of esteem» (2011: 165).

Dit això, i malgrat tots aquests interrogants —que mereixen una recerca aprofundida—, podem assumir com a punt de partida que sí que hi ha dos grans grups lingüístics diferents formats per persones que s'identifiquen prioritàriament amb una determinada llengua —català o castellà— o amb totes dues, i que hi vinculen la seva dignitat o autoestima. Si és així, una política lingüística justa requereix el reconeixement públic del català i del castellà, i per tant l'ús oficial de totes dues llengües. Arribem a aquesta conclusió tant si apliquem a la *diversitat lingüística local* catalana el model suggerit per Van Parijs per a casos excepcionals com si hi apliquem el model de Patten i De Schutter.

A partir d'aquesta base, que expressa una obligació dels poders públics en termes de justícia lingüística, hi ha un ventall força ampli d'opcions vàlides en termes de política lingüística. És a dir, més enllà del que són requeriments de justícia, en l'arena política i d'acord amb els principis de la democràcia es poden prendre decisions que modulin l'oficialitat de les llengües d'acord amb objectius valuosos (p. ex., la sostenibilitat de la pluralitat lingüística), encara que impliquin un reconeixement asimètric dels grups i certes restriccions formals en la regulació de les tries lingüístiques. En aquesta empresa, i especialment en un cas complex com el de Catalunya (o altres territoris de l'àrea lingüística catalana), un element clau per a les polítiques lingüístiques futures és el treball de les ideologies lingüístiques de cara a aconseguir (o mantenir) un ampli consens social i polític sobre els objectius que val la pena perseguir com a societat. Aquest treball s'hauria de basar en la reflexió sobre el valor que tenen les llengües per a cadascú, i s'hauria de desenvolupar en un clima de respecte mutu entre els individus i els grups, que afavoreixi que les seves preferències i tries lingüístiques

7. D'acord amb un criteri d'historicitat (Marí, 1995; Branchadell, 1997), entenc que tots dos grups són *locals*, formats majoritàriament per població establerta de fa temps al territori, és a dir, no immigrants. L'altre grup local, molt menor en dimensió i acotat territorialment, és el dels parlants d'occità aranès.

siguin (per usar una pertinent distinció suggerida pel filòsof John Rawls) no sols raonades, sinó també raonables.⁸

6. CONCLUSIÓ

Aquest treball ha presentat una anàlisi de les relacions entre llengua i poder des de la perspectiva de les teories de la justícia lingüística, i a partir dels conceptes de territorialitat i personalitat, que han estat profusament utilitzats tant per descriure l'organització lingüística dels estats descentralitzats com per jutjar la justícia de les polítiques lingüístiques.

Una primera revisió conceptual ha posat de manifest que els debats actuals sobre justícia lingüística equiparen el principi de territorialitat lingüística amb la implementació d'un règim monolingüe —que no permet la tria lingüística en l'esfera pública— i el principi de personalitat lingüística amb la implementació d'un règim plurilingüe que dona marge per a aquesta tria.

Tot seguit, l'anàlisi de la defensa del règim de territorialitat lingüística que fa Van Parijs ha posat en relleu que el principi moral en què es basa —el de la dignitat igual o paritat d'estima dels membres dels grups lingüístics locals— revela una concepció territorialitzada d'aquests grups que no necessàriament es correspon amb la realitat. A la pràctica, i d'acord amb les modulacions que ell mateix suggereix, l'aplicació d'aquest principi en unitats polítiques amb escassa territorialització dels grups du a implementar fórmules plurilingües similars a les que proposarien els crítics de Van Parijs, com Patten i De Schutter.

Per tant, en territoris lingüísticament complexos i poc territorialitzats, com seria el cas de Catalunya, una política lingüística justa implica l'establiment d'un règim plurilingüe, tant si es parteix d'un model teòric com de l'altre. Les modulacions contextuals d'aquest règim plurilingüe de partida haurien d'orientar-se a equilibrar l'existència de contextos equitatius de tria lingüística entre membres de diferents grups, d'acord amb els objectius que democràticament es proposi cada comunitat política, com podria ser el de la sostenibilitat de l'ús d'una llengua en posició feble.

Sens dubte, a l'hora de consensuar i establir aquestes modulacions, es fa imprescindible un diàleg intens entre la teoria política i la sociolingüística, que afavoriria una retroalimentació fèrtil entre les dues disciplines i una millora de les eines científiques per al disseny de polítiques lingüístiques en societats complexes. Aquest diàleg ha estat repetidament reclamat pels teòrics polítics que s'han endinsat en el terreny de la justícia lingüística. Per exemple, les preguntes que es fan diversos d'aquests teò-

8. Per a John Rawls, una societat hauria d'aspirar a ser un sistema just de cooperació. I necessita persones raonables: «ready to propose, or to acknowledge when proposed by others, the principles needed to specify what can be seen by all as fair terms of cooperation, and to honour these principles even at the expense of their own interests» (2001: 6-7). En aquest sentit, una tria *raonable* pot ser diferent d'una tria *racional*.

rics sobre què són condicions equitatives de tria en el terreny lingüístic no poden ser respostes sense la descripció i la interpretació sociolingüístiques dels mecanismes de tria lingüística. Faig des d'aquí una crida als sociolingüistes de l'àrea catalana, que compten amb una base teòrica i empírica excepcional per plantejar i promoure el diàleg amb filòsofs i teòrics polítics, perquè contribueixin a encetar una recerca transdisciplinària necessària per abordar els importants reptes de les polítiques lingüístiques del futur immediat.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BARRY, Brian (2001). *Culture and equality: An egalitarian critique of multiculturalism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- BASTARDAS, Albert (2007). *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era «glocal»*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Autònoms.
- BOIX-FUSTER, Emili; PARADÍS, Anna (2015). «Ideologies and trajectories of “new speakers” in bilingual families in Catalonia». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 63, p. 165-185.
- BRANCHADELL, Albert (1997). *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.
- (2005). *La moralitat de la política lingüística: Un estudi comparat de la legitimitat liberal-democràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CARENS, Joseph H. (1997). «Liberalism and culture». *Constellations*, vol. 4, núm. 1, p. 35-47.
- (2000). *Culture, citizenship, and community: A contextual exploration of justice as even-handedness*. Nova York: Oxford University Press Inc.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA; IDESCAT (2015). *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- KLOSS, Heinz (1965). «Territorialprinzip, Bekenntnisprinzip, Verfügungsprinzip: Über die Möglichkeiten der Abgrenzung der volklichen Zugehörigkeit». *Europa Ethnica*, núm. 22, p. 52-73.
- KRAUS, Peter A. (2008). *A union of diversity: Language, identity and polity-building in Europe*. Nova York: Cambridge University Press.
- KYMLICKA, Will (1995). *Multicultural citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- (2001). *Politics in the vernacular*. Oxford: Oxford University Press.
- LAITIN, David (2000). «What is a language community?». *American Journal of Political Science*, vol. 44, núm. 1 (gener), p. 142-155.
- MARÍ, Isidor (1995). «Algunes distincions objectives essencials per a l'aplicació igualitària dels drets lingüístics». A: *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa: Actes del Simposi Internacional (Girona, 23-25 d'abril de 1992)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- MCANDREW, Marie (2013). *Fragile majorities and education: Belgium, Catalonia, Northern Ireland, and Quebec*. Montreal; Kingston: McGill-Queen's University Press. [Original en francès, traduït per Michael O'HEARN, 2010]
- MCRÆ, Kenneth D. (1975). «The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 4, p. 33-54.

- PARIJS, Philippe van (1995). *Real freedom for all: What (if anything) can justify capitalism?* Oxford: Oxford University Press.
- (2004). «Cultural diversity against economic solidarity». A: PARIJS, Philippe van (ed.). *Cultural diversity versus economic solidarity*. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium. Bruxelles: De Boeck, p. 371-395.
- (2008). «Linguistic diversity as curse and as by-product». A: ARZOZ, Xabier (ed.). *Respecting linguistic diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, p. 17-46.
- (2011). *Linguistic justice for Europe and for the world*. Oxford: Oxford University Press.
- PATTEN, Alan (2014). *Equal recognition: The moral foundations of minority rights*. Nova Jersey; Oxford: Princeton University Press.
- POGGE, Thomas (2003). «Accommodation rights for Hispanics in the United States». A: PATTEN, Alan; KYMLICKA, Will (ed.). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press, p. 105-122.
- RAWLS, John (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge; Londres: Harvard University Press.
- RÉAUME, Denise (2003). «Beyond personality: the territorial and personal principles of language policy reconsidered». A: PATTEN, Alan; KYMLICKA, Will (ed.). *Language rights and political theory*. Nova York: Oxford University Press, p. 271-295.
- RIERA GIL, Elvira (2016). *Why languages matter to people: Communication, identity and justice in western democracies: The case of mixed societies*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis de l'Autogovern. (Institut d'Estudis de l'Autogovern; 2)
- ROCHER, François; RIERA GIL, Elvira (2015). «Els drets de la minoria lingüística anglòfona en un Quebec independent: un exemple per a Catalunya?». A: BARCELÓ SERRAMALERA, Mercè; LÓPEZ, Jaume; RIERA GIL, Elvira; ROCHER, François. *Fòrum sobre el Dret a Decidir (II): Els drets de les minories. La construcció jurídica i política del dret a decidir*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Institut d'Estudis Autònomic; 94)
- SCHUTTER, Helder de (2006). *Language, identity and justice*. Tesi doctoral. Lovaina: KU Leuven. Institute of Philosophy.
- (2008). «The linguistic territoriality principle. A critique». *Journal of Applied Philosophy*, vol. 25, núm. 2, p. 105-120.
- (2011). «The linguistic territoriality principle: heterogeneity and freedom problems». A: GRAUWE, P. de; PARIJS, P. van (ed.). *The linguistic territoriality principle: Right violation or parity of esteem?* Bruxelles: University Foundation, p. 22-27.
- (2014). «Testing for linguistic injustice: territoriality and pluralism». A: *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, vol. 42, núm. 6, p. 1034-1052.
- TAYLOR, Charles (1992). *Multiculturalism and "the politics of recognition"*. Nova Jersey: Princeton University Press.
- WOOLARD, Kathryn A. (1998). «Introduction: language ideology as a field of inquiry». A: SCHIEFFELIN, Bambi B.; WOOLARD, Kathryn A.; KROSKRITY, Paul V. (ed.). *Language ideologies: Practice and theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 3-50.
- (2008). «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 49, p. 179-199.